

КОЛЬОРОВА ГАМА ЖІНОЧОГО УКРАЇНСЬКОГО КОСТЮМА ПОЛТАВЩИНИ

У статті досліджено особливості кольорової гами жіночого українського костюма, який характерний для регіону Полтавщини. Характеристика кольорових відтінків, гармонійне їх поєднання відіграють важливу роль у композиції жіночого вбрання. Традиційному одягу, який характерний для Полтавщини, притаманна ніжна гама кольорів, пастельні тони. Виділено характерні особливості поєднання кольорової гами в одязі, які відображають культурно-історичне життя народу, його естетичні смаки, адже кожному регіону України властиві не лише орнаментальні мотиви, а й кольорові поєднання.

Ключові слова: сорочка, плахта, вінок, кольорова гама, Полтавщина.

Український костюм – складова частина костюма українського народу, його матеріальної та духовної культури.

Прикрашаючи одяг, українки проявляли свою фантазію, майстерність, при цьому передаючи у спадок свої творчі надбання, що пов'язані з традиціями українського народу.

Розглядаючи особливості українського костюма, який характерний для Полтавщини, можна помітити вміння відомих майстрів вдало й естетично поєднувати кольори.

Досліджуючи історію українського костюма й особливості поєднання кольорів під час його виготовлення, з'ясовується, що відбувається інтенсивне використання правил поєднання кольорів в одязі, враховуючи культуру і традиції українського народу.

Ю. Мельничук, майстер з вишивки, заступник генерального директора Національного центру народної культури «Музею Івана Гончара» характеризує особливості традиційного жіночого одягу Полтавщини таким чином: «жіноча сорочка додільна, яка вишита коричневими нитками, фарбованими в корі дуба, котрий набув популярності у вишивках багатьох регіонів України, адже дуб – символ міцності, довголіття, здоров'я. Поверх сорочки одягали плахту. Перший варіант: плахта станок (натільна), що зшита з двох частин, орнамент якої виконаний червоно-зеленими «кратками», а передня частина плахти має «кратки» жовтого кольору, які потім закриваються фартухом темно-синього кольору. Різнокольорова крайка, яка ткани килимовою технікою. Другий варіант плахти – плахта повноткана («з крилами»), вона вдвічі більша від першого варіанту, різна гама кольорів, в якій найбільше переважають червоні, сині, зелені кольори. Вже на таку плахту одягається запаска темно-синього кольору, низ якої оздоблений орнаментом з різнокольорових вовняних ниток. Пояс червоного кольору плетений «по стіні», «з очима» (кутасиками). Керсетка з вовняної червоної тканини, яка оздоблена «плисом», тобто аплікацією чорного кольору. Така керсетка характерна для Миргородського району Полтавщини. Прикрашали дівчата голову «биндою» – стрічкою, яка виготовлена жакардовим фабричним тканиям. Сама стрічка була чорною, оздоблена рослинним орнаментом білого, червоного і зеленого кольорів. Щодо вінка, то він виготовлявся зі штучних квітів, вовняних кульок та воску зі стрічками світло-коричневого, жовтого, світло-зеленого й темно-зеленого, голубого й синього, жовтогарячого, фіолетового, малинового, рожевого кольорів та биндами»[5].

Народні майстри Полтавщини, виготовляючи традиційний одяг, звертали увагу на естетичні, природні смаки українців рідного краю, що давало їм змогу краще орієнтуватися у виборі кольорової гами і при цьому використовувати стримані кольори.

Питанню та аналізу кольорової гами традиційного українського костюма присвячено досить мало робіт. Але в деяких дослідженнях, наприклад, В. Титаренко [9], Г. Стельмашук, О. Воропая [7], Т. Ніколаєвої [6] розкриті особливості кольорової гами в комплексі жіночого українського костюма регіону Полтавщини. Аналізуючи інші праці, таких авторів, як В. Білецька, Є. Антонович [1], Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич, то поєднання кольорової гами у традиційному одязі полтавчанок звужено до вишивки, де охарактеризовано використання ниток для вишивання певних відтінків, при цьому не враховуючи колір тканини.

Український традиційний костюм Полтавщини фундаментально вивчався такими дослідниками: Є. Гайова [2], Л. Бурачинська, П. Одарченко, К. Стамеров та інші.

Метою цієї роботи є дослідження кольорової гами жіночого українського костюма Полтавщини, його особливостей і поєднання кольорів.

У прислів'ї говориться: «Не буває поганої погоди, буває поганий одяг», адже як раніше, так і сьогодні люди прагнули виглядати красиво, тому обирали найдорожчі та найкращі полотна, нитки для виготовлення одягу, враховуючи поєднання різної гами кольорів.

Кольорова гама різних регіонів України різниться між собою, як способами крою і шиття, так і орнаментом, техніками оздоблення. Зокрема, на Полтавщині вишивку виконують у пастельних тонах, на яку найчастіше впливали кольори природи, їх кольорові барви.

Для вишивки, яка характерна для Полтавщини, притаманна ніжна гама кольорів голубих, вохристих, зеленуватих, сірих і білих тонів, але найчастіше можна зустріти вишивку білим по білому в поєднанні

геометричного та рослинного орнаменту. Щоб вирізнити техніки вишивання, додавали нитки пастельних кольорів. У народі мовиться, що серед української вишивки полтавська вишивка є найскладнішою.

Коли вишивка набула великого розквіту, то урізноманітнити кольорову гаму було важко, і тому нитки для вишивання вперше почали фарбувати воском, тобто віск зафарбовували сажею, а потім фарбували нитки. Це давало вишитому одягу більш естетичного вигляду.

Загальновідомо, що предки використовували рослинні фарбники для фарбування ниток. Для того, щоб ниткам для вишивання надати чорного кольору, використовували жолуді з дуба, червоного – морен, ясно-бронзового кольору – кору каштана, золотисто-жовтого – використовували лушпиння з цибулі, зеленого кольору – дрік тощо, коричневого – використовували кору верби, дуба, берези, листя і шкаралупу волоського горіха, сік хмелю, латаття, лушпиння цибулі. Отримання рослинних фарб та способи фарбування ниток були відомі лише талановитим майстрам. Пізніше фарбування набуло великого розквіту, було більш удосконалене, з'явилася велика кількість кольорових відтінків [4].

У 70-роках минулого століття, коли місце рослинних фарбників замінили фабричні анілінові барвники, то мистецтво кольористики в композиції українського костюма почало занепадати, адже речі, які були виготовлені фабричними нитками, не мали такого гармонійного вигляду у сполученні кольорів.

Про виготовлення фарби червоного кольору з червця говориться і в описі Кинель-Черкаської слободи П. С. Палласом: «З половини червня до половини липня місяцями баби і діти зазвичай вправлялися перед жнивими у збиранні червця. Вони шукають цього комаху на сухих і худих місцях, здебільшого близько кореня земляниці, яка у них клубайкою зветься, також при рідкій рослої трави, мохна званої. Вони зрізають цю траву ножиком і збирають до посудини сині бульбашки, що знаходяться на верхній частині кореня, яких числом до 10 і до 12 буває на одній рослині, і в якому знаходиться фарбувальна комаха. Вони охоче збирають вилупившуся комаху, ніж бульбашки, бо з оної фарба виходить чистіше і краще.

Зібраний червець катають у ситі для очищення від землі, потім сушать на сковороді в печі або на вугіллі, невеликий жар випускають. З причини важкого збирання продають червець нарочито дорого, і збирають його не більше, як скільки їм треба для домашнього вжитку, бо вони червцем своїх поясів та вовняну пряжу, якої вишивають візерунки на своєму одязі.

Якщо хочуть вони пряжу фарбувати, то кладуть у надмірно кислий квас, додають ще квасцов і ставлять посудину в піч на цілу добу. Потім, вийнявши пряжу, вичавлюють і сушать, а червець в горщику труть і варять у воді. Коли всі фарбувальні частини з одного вийдуть, то опускають пряжу в горщик і ще варять. Жменею червця фарбують вони стільки пряжі, скільки потрібно було на 2 пояси або тасьми, що складає біля фунта вовни. Фарба з червця кольором небагато краще фарби з трави материнки, тільки що вона не скоро линяє» [8].

Очевидно, що поєднання кольорів у жіночому українському костюмі має свою силу і значення, адже саме кольори впливають на енергію людини. Наприклад, червоний колір – колір сонця, який підсилює енергію людини, її любов, агресію. Чорний колір – колір землі, багатства. Цей колір використовували для вишивання святкового одягу з дорогих тканин. Білий колір – символ кохання та невинності, сила, духовність, захист. Найчастіше цей колір можна було побачити у весільному вбранні. Раніше говорили, що білий колір володіє захисною властивістю. Жовтий колір – радість. На Полтавщині цей колір слугував як доповнення до поєднання кольорів вишитого одягу. Наприклад, сьогодні поєднання жовтого і синього кольорів є символом державності. Щодо значення коричневого кольору, то в полтавській вишивці він не домінує, а лише підкреслює вишивку.

Під час виготовлення полтавського жіночого українського костюма поєднували червоні кольори із синіми, але були випадки, що з чорними. Оскільки головною вишивкою для регіону Полтавщини була вишивка білим по білому, то для того, щоб підкреслити орнаментальні мотиви, використовували сіро-голубі або сіро-жовті нитки.

На Полтавщині була поширена додільна сорочка, тож під час вишивання переважно використовувалися нитки одного кольору: білі або зафарбовані за допомогою кори, на пару.

Є. Антонович виділяє п'ять груп полтавської вишивки, а саме білої: перша група: вишивка, яка виконана білими нитками; друга група: вишивка в поєднанні білого кольору з вишитою мережкою вохристо-коричневими нитками; третя група: вишивка на білому полотні з різними відтінками сірого кольору, але інколи й чорного; четверта група: вишивка зі світло-голубими нитками; п'ята група: вишивка, в якій мали велику перевагу нитки білих і блакитних кольорів. Така вишивка носила назву «полуботківський взір» [1].

Жіночі плахти виготовлялися із тканин різного кольору.

Фартух, або запаска могла бути одноколірною, тобто синьою або червоною, а також різнокольоровою – з червоно-синьою тканини з чорним візерунком. Святкова запаска була з кольорового шовку, що мала підкладку.

Запаска виготовлялася як з одноколірної тканини синього або червоного кольору, так і з вовняної тканини, на якій набивали чорний орнамент.

На кінець XIX століття великого попиту набула спідниця, виготовлена з вовняної тканини або із ситцю різного кольору. Низ спідниці обробляли широкою смужкою чорного кольору.

Невід'ємним елементом верхнього жіночого вбрання була юбка з коміром, виготовлена із сукна синього кольору, що мала підкладку з бавовняної тканини.

Взимку жінки носили кожух, який оздоблювався вишивкою вовняними нитками червоного та синього кольорів.

Щодо головних уборів, то широко використовували очіпок, який носили як молоді дівчата, так і літні жінки. У будні дні жінки носили очіпок із шовкової тканини, оздоблений кольоровими стрічками. Існували так звані весільні очіпки, які шилися з парчевої золотої тканини.

Найпопулярнішим святковим головним убором молодих полтавчанок була широка оксамитова стрічка, а урочистим – весільний вінок, який мав форму циліндра і зсередини був обтягнутий кашеміром червоного кольору. Низ краю вінка був прикрашений шовковою стрічкою зеленого кольору або шовковою стрічкою, яка викладена дрібними складочками. Також до низу циліндра пришивали китиці з вовняних ниток білого, зеленого, червоного кольорів. Вінок прикрашали квітами, які виготовлені з бавовняної набивної тканини – гарусу, яка схожа на вовну, міцна і груба, листям та металевими нитками срібного і золотого кольору. Позаду вінка розташовували різнокольорові стрічки. Кожна стрічка мала своє символічне значення. У весільному вінку сироти квіти і стрічки були в білих, блакитних, синіх, зелених тонах, а також була відсутня стрічка червоного кольору [11].

В. Титаренко у своїй статті характеризує символіку і значення стрічок різного кольору в традиційному вінкові українок, а саме: «В центрі вінка в'язали світло-коричневу нитку – символ землі-годувальниці. По обидва боки від неї в'язали жовті стрічки – символ сонця; за ними світло-зелені – символ краси і молодості. Далі голубі, сині – символ неба і води, потім оранжеву – символ хліба, фіолетову – символ мудрості людини, малинову – символ здоров'я, рожеву – символ достатку, врожаю. В'язали до строю і білу стрічку, але кінці її були розшиті сріблом і золотом <...>» [10].

Полтавчанки носили скляне намисто різного кольору: білого, блакитного, зеленого, червоного, жовтого та ін. Також жінки носили монети (дукачі) та сережки, які були виготовлені зі срібла або золота. Найпопулярнішою прикрасою були дукачі, які виготовляли із двох монет: з одної монети робили оправу для прикраси, а з іншої – бант. Дукачі різнилися між собою за типами бантів. Вони були плетені, рогаті, вереміївські, ніжинські, прилуцькі.

На території Полтавщини були поширені дукачі з позолотою «прилуцького» типу, що мали в основі композиції квітку, яка була оздоблена кольоровим гранатовим склом. У кінці XIX – на початку XX століття широко використовувалися дукачі з «рогатим» бантом. Сам бант мав вигляд квітки, яка була розтягнута по горизонту і мала три пари пелюсток. Верхня пара пелюсток була загнута вгору, при цьому охоплюючи хрест, у центрі якого було каміння зеленого кольору. Решта пелюсток, які розташовані горизонтально, виступала за межі самого банта, утворюючи роги. Між пелюстками та центром їх з'єднання були розетки з камінням червоного кольору [3].

На початку XX століття на території Полтавщини виготовлення «вереміївських» дукачів мало свою особливість. Наприклад, неподалік села Жовнин працював золотар, який виготовляв дукачі малого розміру. Довжина їх була 6,7 см, ширина – 3,2 см, діаметр – 2,5 см. Для виготовлення дукача він використовував медальйони, десяти і п'ятнадцятикопійчані монети, на яких зрізав зображення. На лицьовому боці монети вирізав кушчик-гілочку, а з іншого боку – зірку, в центрі якої було зображено серп і молот [12].

Жіночі пояси були переважно червоного кольору, що мали різнокольорові китиці.

Необхідно зазначити, що на Полтавщині жінки носили двоколірні чоботи, що мали назву «чорнобривці». Вони мали чорний передок і халяву жовтого кольору. Одноколірні чоботи були зеленого, червоного, жовтого кольорів із сап'яну.

Висновки. Отже, поєднання гами кольорів, які характерні для традиційного одягу Полтавщини, виступає важливим осередком для українського народу. Адже в барвах українського костюма завжди переважають два або три кольори, які komponують між собою. Вони визначають загальне забарвлення і стають основними кольорами одягу, а також впливають на здоров'я людини.

Використана література:

1. Антонович Є. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
2. Гайова Є. Плахта. Народний одяг Полтавщини / Є. Гайова // Народне мистецтво. – 2003. – № 3–4. – С. 44–46.
3. Дукачі та сережки: як виглядали старовинні українські прикраси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/ukrainian/features-39029978>
4. Куценко М. Барви в моїх очах / М. Куценко // Україна. – 1990. – № 49–50. – С. 32–33.
5. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара». Традиційний жіночий одяг Полтавщини (Видиво) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://honchar.org.ua/p/tradytsijnyj-zhinochyj-odyah-poltavschyna-vydyvo/>
6. Ніколаєва Т. Історія українського костюма / Ніколаєва Т. – Київ : Либідь, 1996. – 176 с.
7. Олекса Воропай. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Київ : Акціонерне видавничо-поліграфічне товариство «Оберіг», 1993. – 590 с.
8. Старовинні українські узорі для вишивання хрестиком. Магія візерунка / гол. ред. С. С. Скляр. – Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 144 с.
9. Титаренко В. Традиційний жіночий стрій України / В. Титаренко // Слов'янський збірник. – Полтава, 2007. – Вип. 6. – С. 348–360.

10. Титаренко В.П. Традиційний вінок – символ і оберіг / В. П. Титаренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – № 2. – С. 54–55.
11. Традиційний одяг Полтавщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://kampot.org.ua/ukraine/traducii_ta_zvuchai/ua_odag/99tradicijnij-odyag-poltavshhini.html
12. Українське золотарство. Дукачі. Альбом. Серія «Українське народне мистецтво». – Львів : Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2014. – 216 с.

References:

1. Antonovych Ye. A. Dekorativno-prikladne mystetstvo / Ye. A. Antonovych, R. V. Zakharchuk-Chuhai, M. Ye. Stankevych. – Lviv : Svit, 1993. – 272 s.
2. Haiova Ye. Plakhta. Narodnyi odiah Poltavshchyny [Tekst] / Ye. Haiova // Narodne mystetstvo. – 2003. – № 3–4. – S. 44–46.
3. Dukachi ta serezhky: yak vyhladaly starovynni ukrainski prykrasy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-39029978> (data zvernennia: 15.01.2018). – Nazva z ekrana.
4. Kutsenko M. Barvy v moikh ochakh / M. Kutsenko // Ukraina. – 1990. – № 49–50. – S. 32–33.
5. Natsionalnyi tsentr narodnoi kultury «Muzei Ivana Honchara». Tradytiini zhinochy odiah. Poltavshchyna (Vydyvo) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://honchar.org.ua/p/tradytsijnij-zhinochyj-odyah-poltavshchyna-vydyvo/> (data zvernennia: 15.01.2018). – Nazva z ekrana.
6. Nikolaieva T. Istoriiia ukrainskoho kostiuma / T. Nikolaieva. – Kyiv : Lybid, 1996. – 176 s.
7. Oleksa Voropai. Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyi narys / O. Voropai. – K : Aktsionerne vydavnycho-polihrafichne tovarystvo «Oberih», 1993. – 590 s.
8. Starovynni ukrainski uzory dlia vyshyvannia khrestykom. Mahiia vizerunka / hol. red. S. S. Skliar. – Kharkiv : Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia», 2016. – 144 s.
9. Tytarenko V. Tradytiini zhinochy strii Ukrainy [Tekst] / V. Tytarenko // Slovianskyi zbirnyk. – Poltava, 2007. – Vyp. 6. – S. 348–360.
10. Tytarenko V. P. Tradytiini vinok – symvol i oberih / V. P. Tytarenko // Trudova pidhotovka v zakladykh osvity. – 2002. – № 2. – S. 54–55.
11. Tradytiini odiah Poltavshchyny [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://kampot.org.ua/ukraine/traducii_ta_zvuchai/ua_odag/99tradicijnij-odyag-poltavshhini.html (data zvernennia: 10.01.2018). – Nazva z ekrana.
12. Ukrainske zolotarstvo. Dukachi. Albom. Serii «Ukrainske narodne mystetstvo». – Lviv : Instytut kolektsionerstva ukrainskykh mystetskykh pamiatok pry NTSh, 2014. – 216 s.

Охрименко Л. С. Цветовая гамма женского украинского костюма Полтавщины

В статье исследованы особенности цветовой гаммы женского украинского костюма, который характерен для региона Полтавщины. Характеристика цветовых оттенков, гармоничное их сочетание играют важную роль в композиции женской одежды. Традиционной одежде, которая характерна для Полтавщины, присуща нежная цветовая гамма, пастельные тона. Выделены характерные особенности сочетания цветовой гаммы в одежде, отражающие культурно-историческую жизнь народа, его эстетические вкусы, ведь каждому региону Украины присущи не только орнаментальные мотивы, а и цветовые сочетания.

Ключевые слова: рубашка, плахта, венок, цветовая гамма, Полтавщина.

Okhrimenko L. S. The color scheme of a women's ukrainian costume of Poltava region

The article investigates the features of the color scheme of a women's Ukrainian costume, which is characteristic to the Poltava region. The characteristic of color shades, their harmonious combination, plays an important role in the composition of women's clothing. For traditional clothes, which are characteristic to the Poltava region, a delicate palette of colors is found, pastel tones. Characteristic features of the combination of color gamma in clothes are highlighted, which reflect the cultural and historical life of the people, their aesthetic tastes. After all, every region of Ukraine is characterized not only by ornamental motifs, but also by color combinations.

Key words: shirt, plachta, wreath, coloredpalette, Poltavaregion.